

Kodiċi: MAL1031
Taqsimat-studju: **IR-REGOLI TAL-KITBA MALTIJA FIL-PRATTIKA 2**
Letturi: G. Farrugia, M. Mifsud, K. Scicluna, O. Vella
Data: It-Tnejn, 4 ta' Frar, 2019
Hin tal-eżami: 5:30pm – 8:00pm

F'dan l-eżami l-istudenti ma jistgħux jużaw dizzjunarji jew kotba oħra.

IKKOREĠI T-TLIET SILTIET

(100 MARKA)

Int u tikkoreġi, żomm f'moħħok dawn il-punti importanti:

- Dan huwa eżami tar-regoli ortografici. Mela xogħlok hu li tikkoreġi l-iżbalji tal-ortografija biss, u mhux l-għażla tal-vokabolarju, is-sintassi, l-istil, eċċ.
- Ikkoreġi billi tżożż sing taħt il-kelma l-ħażina u fuqha tikteb il-kelma t-tajba shihha bl-aħmar.

1. TA' LAQXIJA

Il-faqar tal-familja kien ħaġa ta' l-iskantament. Ġarrew ħwejjigħom fi trakk wieħed. In-nies tat-triq kollha jnemsu minn wara l-persjani, jaraw ir-raċanċ diehel f'dawk iż-żewġ gabubiet. Izda Ġeralda qatt ma ħabblet rasha. Jekk żewġha kien jiddobba xogħol ta' nofs lira kienu jagħmlu festa. Jekk it-tifel jsib xi ornament mitluq taħt xi ħajt tas-sejjieħ fit-trejqiet dojoq ta' barra r-raħal, kienu jaraw isibux xi post prominenti fejn iqiegħduh u jgħidu lil kulħadd bih. Kollox ma' kollox, kienu nies ferrieħa, ukoll jekk ftit kienu jħabblu rashom kif jilbsu, jew kif igibu ruħhom mal-ġirien tagħhom.

Jumejn wara li ġarrew ħwejjigħom lejn ir-raħal tagħna, Ġeralda kienet tixtri f'ħanut meta għara tagħha għamlet il-kuraġġ u staqsietha: "Kos, Ġeralda, kif irnexxilkom issibu użu għal dak l-imbarazz li ġarrejtu magħkom?!"

Min kien qed jisma' zamm in-nifs. Xi hadd xeraq ukoll! Kulhadd waqaf jistenna t-twegiba ta' Ġeralda, kulhadd imbezzgħa li tiegħu għaliha u tagħti biċċa minn ilsienha lil min għamlilha din il-mistoqsija. İzda Ġeralda ma ħabblitx rasha.

"Kull laqxa tirfed l-imramma," qalet bi dbissima. Minn dakinhar kulhadd beda jsibhom bħala 'Ta' Laqxija'. Ma damux ma ntebħu b'dal-laqam li r-raġlin ittimbrawhom bih, izda ma ħablux rashom għax, kif kienu jirraġunaw, kulhadd għandu minn tal-ħmar u huma ma kellhom ebda difett agħar minn ta' ħaddieħor li jħammrilhom wiċċhom.

Fi ftit ġimgħat kulhadd kien drahom. Ġeralda ma zammitx lura milli tindiehes mal-ġirien tagħha. Kienet taf biżżejjed li kien ikollha bżonn ħafna pjaċiri minn għandhom. Ma setax ikun mod ieħor la kienu jgħixu bl-għakkarija. Kuljum kont tarha tħuf minn dar għal dar, minn post tiddobba karfusa u tursina, minn post ieħor kwart kunserva tat-tadam, bil-wegħda li malli Sidor jiddobba xi ħaġa tiġi tiskonta kollox. Tal-ħanut qalbet għajnejha lejn is-sema u seħtet xortiha li kellu jmiss lilha li ssib klijenta bħal Ġeralda. İzda x'tagħmel? 'Xi darba jmiss lill-Papa' jgħidu, u dik id-darba messet lilha. Kien se jkollha x'tistenna mhux ħażin qabel titħallas.

Mhux għax Sidor ma kienx jiflaħ jaħdem. Kellu saħħa ta' bagħal izda kien ukoll għazzien. Kien jistenna l-manna taqa' f'ħalqhu u mhux l-ewwel darba li, wara xarba inbid li sħabu kienu kontra qalbhom iħalsulu, kien jiftaħar li kellha tiġi dik is-siegħa li jsib xortih, imbagħad żululu min-nofs. Sħabu kienu jinfaqqgħu jiddieħku bih u jfakkruh li s-siegħa kienet se tasal meta hadd minnhom ma kien se joffrilu x'jixrob. Hawn kien idaħħal idu fil-but, jordna

xorb għal kulhadd u jhallas għal nofs flixkun inbid biss. Bla kliem ilegleg it-tazza tiegħu u jitlaq il-barra jixxengel u jzomm mal-ħajt. Warajh iħalli 'l-sħabu bejn jiggustawh u bejn irrabjati għalih, għax tul l-għaxija ta' fellus kien jieħu dundjan minn fuq dahrhom.

L-iben, Raymond, kien fil-klassi tiegħi. L-ewwel darba li rajtu xtaqt nagħtih banju, izda x-xogħol ta' surmast hu li jgħallem u mhux jaħsel. Widdibtu biex jogħqod attent ħalli sħabu ma jwarrbuhx, u xi ftit ta' titjieb għamel, izda ftit wisq fl-opinjoni tiegħi. Biss, it-twiddib tiegħi kien bla bazi. Sħabu lanqas dik id-darba ta' kultant meta kien jiġi l-iskola jinten pesti ma warrbuh. Ħaġa waħda skantatni – kif ħadd mill-ġenituri tat-tfal l-oħra ma ġie jgergirli dwaru. Darba niftakar li nqala' storbu għax tifel ġie l-iskola bi ħzieza kbira fuq ġbinu u b'xi ftit xagħar imwaqqa' ukoll. Tgħidx kemm inqala' għawġ. Naqbel li dawk il-ġenituri kellhom raġun għax ħadd ma ried lil ibnu jittieħed minn dik il-ħzieza. Izda dwar Raymond qatt ma nqala' nkwiet, l-aktar għax it-tifel deher b'saħtu iżjed mit-tfal kollha f'daqqa. Donnu kien rabba l-kallu kontra kull marda li sħabu tal-klassi kienu jittieħdu minnha. Dik is-sena, anke qabel bdiet ix-Xitwa, influenza kien hemm kemm trid, u għall-aħħar ta' Novembru nofs il-klassi baqgħet id-dar mixħuta fis-sodda, u l-uċuh ħelwa tat-tfal żgħar imbidlu f'xuga bajda kollha tikek ħomor tal-ħosba. Kienu ħafna li laqqtu xi marda jew oħra, izda mhux Raymond.

Issa kien ilu jgħix fir-raħal madwar xahrejn. Hu u l-ġenituri tiegħu kienu magħrufa għall-bixra ferriħija tagħhom minnkejja li kienu b'id waħda wara u l-oħra quddiem. Ftit ħabblu rashom mill-qagħda tagħhom, u Sidor baqa' bħal dejjem daħkan, xurban u rari jidħol għal xi biċċa xogħol. It-tfajjel ftit kien tajjeb għall-iskola, izda kellu namra – ix-xogħol fl-egħlieqi. Bejn is-Sibt u l-Ħadd kien jerħielha lejn xi razzett u jqatta s-sieġhat jiġri mal-gabillott

jitgħallem u jaħdem miegħu. Min jaf kemm il-darba lmaħtu f'nofs xi għalqa, ċkejken qisu likk, jaqbez minn radda għal oħra, issa jiżra' l-ful u issa jpoġġi bil-qiegħda quddiem xi girna, jnaddaf xi moħriet jew xi għodda oħra. Ma stajtx ma nammirahx. Xita u xemx, sħana jew kesħa kont tarah hemm, iġhin, jitgħallem u jdabbar dik ix-xi haġa li l-gabillotti kienu jagħtuh tal-għajjnuna tiegħu. Hasra li Sidor qatt ma tgħallem minn ibnu. Izda l-missier kien jippreferi jmur jirreġistra għax-xogħol u jiekol minn fuq l-għajjnuna soċjali u kultant, baxx baxx ibiegħ xi haġa mill-imbarazz li kien ġemma' lil xi bejjiegħ fuq il-monti.

Meta qaleb Diċembru, l-familja ta' Sidor b'xi mod sabet postha fir-raħal u l-ġirien bdew ftit ftit jitilfu l-interess fihom. Saru raħlin bħalna huma wkoll. Izda f'dak ix-xahar, proprju meta kienu draw fostna, inqala' nċident li ħalla effett kbir fuq il-familja ta' Sidor.

Bħal kull sena fix-xahar ta' Diċembru, il-kumitat tal-festi tal-Milied iltaqa' l-ewwel darba, u jien kont wieħed mill-membri. Il-kumitat kien magħmul minn seba' min-nies. Miegħi kien hemm surmast ieħor, tabib u avukat mir-raħal, il-kappillan u s-Sur Manwel. Dan tal-aħħar kien farradi fostna. Ilkoll konna għadna żgħar, ilkoll għadna kif ilhaqna, ħlief hu. Is-Sur Manwel, u ara ma tmurx tinsa s-Sur, kien sab geddumu fix-xgħir. Kera ħanut żgħir meta kien regettier. Għall-ewwel kien idabbarha kemm kemm jittrejjaq, izda ġiet fuq il-gżira tagħna moda tal-antikitajiet u beda jixtri mill-irkantijiet u jbigħ bi prezzijiet għolja mill-ħanut. Minn regettier sar antikwarju, u f'daqqa waħda sar jifhem u jiddeffes f'kollox.

[Silta adattata minn 'Ta' Laqxija', kitba ta' Victor Buhagiar]

2. HAL BALZAN FI TFULITNA

Ta' sikwit insegwi l-aħbarijiet sportivi fuq ir-radju u t-televiżjoni, u spiss nisma ismijiet strambi ta' plejers li jilgħabu mat-tim ta' Hal-Balzan. Mhux għax nifhem wisq fil-logħob tal-ballun, iżda meta nisma' li lagħbu tar-raħal, inwaqqaf widnejja għax kull fejn jissemma' Hal Balzan jinteressani. Nisma' ismijiet bħal Kaljevic, Janjusevic, Focsa, Serrano jew De Silva, u ngħid bejni u bejn ruħi 'Tgħid dan it-tifel ta' Valent u ta' Lonza?' Jaqbadni d-daħq!

Għax, għal min ma jafx, l-ismijiet Valent u Lonza kienu komuni ħafna sa ftit snin ilu ġo Hal Balzan – jien personalment għandi xi erba Valentijiet u xi ħames Lonziet fil-familja. B'dan hadd m'għandu biex jiskanta, ladarba t-titular hija l-Lunzjata u l-festa sekondarja hija San Valentinu, li sa għandna l-fdalijiet tiegħu. F'kull familja kien hemm dawn l-ismijiet, speċjalment għall-ewwel wild. Sfortunatament illum mhux hekk, għax San Valentinu sar xi ikla tajba u bejgħ ta' kartolini.

Tabilhaqq, jiena darba mort ġo grawnd tal-futbol nara logħba – ġewwa t-Tuneżija! Kien se jilgħab it-tim ta' Sousse u kienu jafu li ser jirbħu – għax kellhom punti iżjed minn kullhadd. Konna l-mistiedna tal-president tal-klabb u, biex nikkuntentawh, morna l-familja kollha. Libsuna flokk bil-wiċċ ta' wieħed mill-plejers u kitba bl-Għarbi li għadni sal-lum ma nafx xi tisser. Kull meta jiskurjaw, bdejna nagħjjtu u ncapċpu bħal ta' hdejna. Naf żgur li rebħu u wara morna fiċ-ċentru ta' Sousse niċcelebraw magħhom u kielna ikla ħut frisk, f'wieħed mill-aqwa ristoranti ta' Sousse.

La qed nitkellmu fuq il-futbol, staqsejt u tlabt xi tagħrif dwar il-klabb ta' Ħal Balzan, peress li bħalissa huwa fil-Premier Division. Mort mall-ewwel f'ras il-għajn – Alfred Cardona li, barra li kien jilgħab ma' Ħal Balzan u għal ħafna żmien kien kowċ ta' Birkirkara, hu ntiż ħafna fil-futbol. B'dan kollu hu ma xtaqx ma jikkonsultax ma' ikona oħra tal-klabb Balzani – Frank Monreal, membru tal-kumitat għal aktar min 39 sena u kien jokkupa ħafna karigi, fosthom bħala l-editur tal-publikazzjoni eċċellenti f'għeluq il-75 sena mit-twaqqif tal-klabb fit-2012.

Il-klabb ta' Ħal Balzan twaqqaf fl-1937 minn grupp ta' żagħżagħ dilettanti, kollha minn dan ir-raġal. L-ewwel President kien Emanuel Brincat, Ġorġ Pace kien Segretarju u Manwel Pace kien il-Kaxxier. Sintendi dawn u l-plejers tagħhom kienu kollha dilettanti u qatt ma ħolmu li xi darba xi ħadd għad jithallas is-sommom li jithalsu l-plejers tal-lum. Wisq anqas li mat-tim ta' Ħal Balzan għad jiġu jilagħbu plejers minn Brazil, il-Kolumbja, l-Italja, il-Moldovja, is-Serbja u l-Montenegro. Illum wieħed biss, Shawn Cipriott, hu balzani, għalkemm hemm xi erbgħa jew ħamsa oħra Maltin. Mill-bqija kollha barranin, wara kollox bħat-timijiet Maltin kolla.

It-tim ta' Ħal Balzan dam 50 sena fir-Raba' Diviżjoni u dak iż-żmien kien hawn tfal mir-raġal dilettanti veri – *'it-tfal ta' Lonza u Valent!*'. Fosthom l-aħwa Bonello ta' Lonza taż-Żejt, Lolly Fekika ta' Valent Borg, Victor ta' Venven, Leli ta' Rakela, Nenu u Ġanni Mallia, Ġużi l-Buxaw, in-Nappa, Lonzu ta' Qilla u ħafna oħrajn; ma nistgħax nsemmi lil kulħadd mingħajr ma ninsa lil xi ħadd tul dawn id-disa' u sebgħin sena.

Kieku kellhom jġu lura l-membri tal-ewwel tim tal-Balzan Youths kienu jkunu kburin bis-suċċessi li qed jagħmel it-tim tal-lum. Jiena żgura li s-sena d-dieħla ser niċcelebraw kif jixraq il-*birthday* tal-klabb.

Mill-futbol ser immorru għan-nostalgija. Infakkarkom ftit fil-passatempo li kellna f'żgħozitna. L-ewwelnett tfulitna kienet iddur madwar l-għaqdiet tal-Knisja, fosthom il-Mużew u l-Azzjoni Kattolika.

Haġa li illum naqqset hi l-mixja fil-kampanja. Ma konniex immorru l-bogħod wisq – sa Tal-Mirakli, Haġ Lija, l-Iklin u Tal-Balal, Birkirkara. Dak iż-żmien, dawn kienu kollha raba'. Meta bdejna nitfarfru, bdejna noħorġu mir-raħal waħedna sa Birkirkara, bl-iskuża li ser insewwu xi żarbun għand xi skarpan jew għal xi xirja mingħand l-ispiżjar. Wara konna nixtru xi borża ċips minn ħanut fi Triq Papa Piju XII, ħdejn il-pompa tal-petrol ta' Falzon. Għal xi pasta tajba konna nibqgħu tilajn ħdejn ir-Roxy, għand Speditu. Kbirna ftit ieħor (madwar sbatax il-sena) u bdejna mmorru l-Belt nippassigġaw fi Strada Rjali. Konna nirkbu l-karozza ta' Haġ Lija, li kienet ħamra bil-faxx abjad, u nħallsu żewġ soldi. Kienet tiegħ fuq Kastilja fejn illum hemm il-Kavallier ta' San Ġakbu. Biex intawwlu l-mixja, mill-Belt konna nimxu sal-Furjana u nieħdu kafe u pasta għand Ta' Londra (London Bar), li kien fl-aħħar kantuniera ta' Triq Sant'Anna, fejn illum hemm l-Iljun.

Meta bdejna ninnamraw, bdejna noħorġu għalkollox mill-Belt. Daqqa Tas-Sliema u daqqa l-ajruport, fejn kien għadu kif fetaħ ħanut tal-kafè li kellu kwartett mużikali, u kienet xi haġa ġdida li tiżfen ma' banda 'live', meta mhux tiegħ. Kien żmien ir-Rock and Roll u,

minħabba li kienet xi ħaġa ġdida, dawk li kienu jisfnuh, jaqbżu u jogħllu d-dublet, kienu meqjusa bħalha 'nies ħżiena'. Għalhekk ta' sikwiet kienu jugżawni lil missieri jew lill-Kappillan. Issa kellna lambretta u ma konniex immorru bil-karozza tal-linja – u dan ukoll kien skandlu, li tfajla tirkeb fuq mutur – u iżjed u iżjed bil-qalziet, flok dublett! Fuq kollox, aħna l-bniet konna marbutin li nkunu d-dar fit-tmienja għax sa 'tal-imwiet' suppost kellna nkunu ngbarna. L-ewwel darba li mort nara film man-namrat, lanqas rajnih kollu, għax kien jispiċċa fit-tmienja. Jien qabadni ġenn biex nitilqu l-barra ħa nilhqu l-karozza tal-linja għal Hal Balzan – madwar kwarta kollox – għax dak iż-żmien kien hawn ftit traffiku.

Normalment iċ-ċinemas tal-Belt u Tas-Sliema kienu juru l-istess film, fis-sagħtejn, fl-erbgħa, fis-sitta u fit-tmienja. Dan tal-aħħar żgur qatt ma mort u tas-sagħtejn kien ikun l-aktar għat-tfal. Iċ-ċinema kien popolari ħafna mal-koppji żgħażaġh għax konna nisirqu xi bewsa fid-dlam. Iżda kien ukoll id-divertiment tal-familji. Kważi f'kull belt jew raħal kien hemm sala tat-*talkies*, kif konna nsejnhulu. Ġo Birkirkara biss kien hawn tlitt swali – il-Prince fil-Wied quddiem il-knisja ta' San Pawl; ir-Roxy ftit 'il fuq, ħdejn il-venda; u l-Metropole ħdejn l-iskola. Dan kien l-iżjed modern u fis-Sajf kellu s-saqaf jinfetaħ. Il-Belt u Tas-Sliema wkoll kellhom xi erba' swali kull wieħed.

Issa li bdejna nikbru ma baqgħetx biss il-festa tar-raħal bħala l-iżjed avveniment kbir fis-sena tagħna. Bdejna nduru l-festi, l-ewwel tal-viċin, bħal ta' Hal Lija, Birkirkara u H'Attard. 'Il quddiem, meta kellna l-lambretta bdejna nħufu ma' Malta kollha. Iżda f'qalbna baqgħet dejjem l-Lunzjata.

3. IL-QANFUD – Leġġenda mil-Libja

Il-qanfud ma kienx minn dejjem. Meta wiehed kien joħroġ mill-belt ta' Tripli kien jiltaqgħa ma' sriep moħbijin qalb is-siġar kbar ta' l-ewkaliptus, eluf ta' nagħaġ u mogħoż igiddmu l-ftit ħaxix li kien jinbet madwar il-blat, kien jinstema' l-għajet tax-xakall imġewwaħ fil-ħin ta' fil-għaxija, meta kien joħroġ mill-moħba jħuf, ifittex ġrieden, aġhasafar u fniek ħalli jtaffi l-ġuħ.

Imma qniefed xejn.

Jum fost l-oħrajn Ben Saħib, raġel fuq il-ħamsin, erħilha għal għand il-fejjieq tar-raħal u talbu jtih xi ħaġa biex ifieq mill-qabda briegħed li kienu qegħdin jiekluh. Il-fejjieq ħalla lil Ben Saħib jistenna taħt is-setaħ ta' daru, sakemm daħal ġewwa jfittex xi ħaġa għal dak ir-raġel li kien mar jitolbu.

“Hawn, ħabib,” qallu l-fejjieq, meta reġa' lura fuq is-setaħ b'moxt f'idejh. “Se nagħtik dan il-moxt biex ifejjqek mill-briegħed. Qis li malli tħossok imfejjaq, terġa' ġġibuli lura malajr. Dan li ser natik huwa moxt tal-avorju.”

Ben Saħib laqa' l-moxt li tefgħalu l-fejjieq u, wara li wegħdu fuq li wegħdu li kellu jġibhulu ma jdumx, tefgħu fil-but tal-gallaba u telaq.

Għaddew jumejn u għadda xahar. Ben Saħib kien imfejjaq għal kollox mill-marda li kellu, imma lanqas ħsieb li jroddu lura. “Dak raġel għani ħafna,” kien joqgħod iħammem waħdu, “u l-moxt għad jista' jiswili. Min jaf jekk il-briegħed ifettlilhomx jerggħu jaqbd u miegħi u ma jħalluniex bi kwieti! Sa marti kienet se titlaqni minħabba fihom!”

Sadattant il-fejjieq baqa' jistenna' li xi darba dak l-imbierek ta' moxt jasal. Tul iż-żmien li kien għand Ben Saħib, kienu marru ħafna nies jitolbuwulhu. Imma ma kellux ħliefu. U kien qed

jitlef flus u klienti. Sa fl-aħħar kellu, bħal hmar, imur ifittxu hu.

“Is-sliem għalik, ħabib tagħna,” bdielu l-fejjieq meta Ben Saħib fetaħlu l-bieb.

“Fhiex nista’ naqdik, sieħeb?” wiegħbu Ben Saħib, imriegħex malli lemħu quddiemu, u għamel tabirruħu li l-anqas kien jafu.

“Ġejt biex nieħu lura l-moxt li kont sliftek xagħar ilu ħalli tfiq mill-briegħed. X’kien li bqajt ma ġibtux wara li fieqt?” issokta l-fejjieq.

“X’moxt hu, sieħbi?” gideb Ben Saħib bħal bniedem mibluġħ. “Ikolli ngħid li ħadt xi żball, tafx! Sa fejn naf jien, qatt ma ħadt xejn mingħandek!”

“Tigix tgħidli li mhux inti kont li ġejt titlobni xi ħaġa biex tfiq mill-briegħed, u jiena tajtek moxt tal-avorju! M’għedtlekx biex iggibuli lura malli tfiq?”

“Hemm Allah xhud li jien ma ħadt ebda moxt mingħandek!” issokta jigdeb Ben Saħib, jerfa’ dirgħajh il-fuq.

“Naħseb iktar hemm Allah xhud tal-gideb tiegħek”, issokta l-fejjieq, imdagħdagħ quddiem dik ix-xiedha falza. “U Allah se jagħtik dak li ħaqkek, ħabib!”

Il-fejjieq bilkemm kien għadu lissen dawk l-aħħar kelmiet, li l-moxt, li Ben Saħib kellu moħbi f’ħobbu, ma qabadx itella’ s-snien li bdew iduru ma’ daru kollu. F’inqas milli wieħed jista’ jaħseb, Ben Saħib inbidel f’qanfud. U tant staħa, li llum ukoll, kull meta jintaqa’ ma’ bniedem jew annimal, jimbaram fih innifsu u jaħbi wiċċu bejn riġlejh ħalli ma jinagħraf.

[Leġġenda meħuda u adattata mill-ktejjeb *L-annimali jitkellmu*, 1984]